

Любов Райська, Олена Мамчич
м. Чернігів

Мовностилістичні засоби твору М.Коцюбинського «На крилах пісні» як вияв національної специфіки української мови

Різні аспекти стилістики творів Михайла Коцюбинського досліджували В.І. Масальський [7], М.О. Костенко [4], С.Д. Єрмакова [3], Ю.Б. Кузнецов [6], С. Федоренко [8], В. Гребньова [1], А. Гурбуз [2] та ін.

Неповторність художнього стилю великого українського письменника-чернігівця є невичерпною джерельною криницею для дослідження краси, багатства, художньо-виражальних можливостей українського слова.

Оповідання «На крилах пісні» – це історія життя українців-чумаків, навіяна М. Коцюбинському народними піснями.

Головний персонаж твору, перебуваючи на чужині з об'єктивних причин, глибоко сумує за рідною землею. Одного дня, блукаючи у стані нудьги понад річкую Прутом, він раптом чує звуки української пісні і з трепетом душі йде на них, не вірячи самому собі, що в глухому закутку Бессарабії лине пісня його країни. У цій пісні – історія життя українських чумаків, їх незламний дух і прагнення до волі, безмежна любов до рідної України.

Відображення у мові твору національних духовних рис, переживань і заповітних прагнень українського народу, мудрості і вільнодумства досягається за допомогою вдалого використання тих чи інших мовностилістичних засобів, які витворюють яскраві образи чумаків. Недаремно крилатий вислів говорить: «Стиль – це людина».

Схвильованість авторської розповіді передається шляхом стилізації синтаксису, зокрема вживання різних модальних типів речень,

використання перерваних речень (на письмі перерваність мовлення, недомовленість передаються трьома крапками), поєднання абзаців здебільшого образно-асоціативними засобами. Наприклад:

... Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого пробування на чужині? Чи відомий вам такий психічний стан, коли за один рідний згук, один образ рідний ладен буваєш заплатити роками життя?..

У такому, власне, стані блукав я одної весняної днини понад річкою Прутом, у південній Бессарабії.

З вищенаведеного уривку постає образ автора, який до гострого болю в серці сумує за рідною землею. Використавши повтори «гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною», «один рідний згук, один образ рідний», метафору «обкипає серце», питальні речення, замовчування, М. Коцюбинський передає глибину любові до України і всього рідного.

До ритмічних повторів як прийому увиразнення думки часто звертається письменник.

Ой, знає він чимало пригод, той кремезний, як з криці вилитий, бувалий отаман. Тужлива пісня зринає з сопілки та не розважа сумного серця, невесело якось говорить... Говорить вона йому, що на сій широкій та прибитій, слізоньками перелитій дорозі не раз і не двічі здобудеться чумака лиха. То воли йому пристануть, або й похоріють – і тоді чумакові пропаща година; а то наші худобі не стане, ревуть воли голодні, за серце беруть чумака тою скаргою невимовною. А зчорнілий, спалений посухою степ, а буйний вітер своїм серце рвучим голосінням ще більшої туги, ще гіршої нудьги завдає чумакові...

Повтори (говорить... Говорить...) як композиційний стик (епанафора), полісиндетон [нагромадження сполучників (а) та інших службових частин мови] логічно й емоційно виділяють кожен компонент висловлювання.

Фоностилістичні засоби оповідання «На крилах пісні», зокрема алітерація (суголосся приголосних звуків, тобто повтор одного або кількох приголосних у суміжних чи розміщених недалеко одне від одного словах) та асонанс (суголосся голосних), сприяють увиразненню тексту, створенню ніжного, мінорного настрою, відтворенню звуків і барв довкілля: «Риплять вози, бряжчать яра, хмара куряви купається в злотокривавому світлі заходячого сонця.» «Злотистий обрій зазира в натхненні вірою обличчя, тихий вітер на легких крилах своїх розносить по степу гарячі благання...»

Стилізація під народнорозмовну мову досягається вживанням постійних епітетів (сивії воли, сірі воли, червона калина, степовий вітер, висока могила, вірна дружина, діточки дрібні, край рідний, милая та

далека сторононька, чужії люди), метафор («Змиють чумакові головоньку дрібні дощі, а розчешуть густі терни, а висушить ясне сонце, а розкуйдить буйний вітер»), плеонастичних конструкцій (поєднання близьких за значенням чи однокореневих слів: щука-риба, отець-ненька, степи-поля, помалу-малу; «І прохає він своїх товаришів, як будуть повертати у край рідний, уклонитися від нього отцю-неньці й вірній дружині»), вигуків («Гей, соб, волики, соб, сивії...»; «Гей, степи-поля, розкіш моя!...»), емоційно-експресивних слів (сторононька, головонька, сліззоньки, чумаченьки, діточки, волики, черевички, дівчинонька, молоденький, важенько), повних нестягнених форм прикметників (невеселая дума, чужії люди, вірнеє браття, милая та далекая сторононька, в'ялая риба; сторона чужая, далекая; дружина вірная, родина близькая). Атмосферу минувшини навівають у творі архаїчні займенники сей, ся, се, сі.

Воля чумакові, воля наймиліша... А хіба ж не волею віє од сього простору широкого, од сього степену хвилястого, як море безкрайого... Хіба не волею самою віє сей вітер низовий, що зібрав усі пахощі стенові та киди їх у засмалене чумакове обличчя, куйовдячи його довгого вуса?

Стилістика синтаксису твору «На крилах пісні» характеризується введенням в авторську розповідь невластне прямої мови, у якій зберігаються лексичні й синтаксичні особливості чужого висловлювання – манера мовлення, експресивність вислову, порядок слів. Таким чином передається двоплановість викладу: «внутрішнє мовлення» персонажа відтворює автор. Наприклад:

Мовчки йдуть чумаки біля возів, не гомонять поміж собою, не погукують на волів навіть. Сумно... А недужий широко розплющеними очима востаннє, може, споглядає на сей світ хороший, на сей степ широкий, немов килим квітчастий... Хотіло б ся пожити ще, надивитися на божу красу, поглянути хоч раз ще на рідне село, на близьку родину, – а треба вмерти. Ох, умре він, умре на чужині, серед степену сього хорошого, та чужого, конче вмере. Недурно ж пугав пугач край гаю, недурно волики його не пасуться чогось, води не п'ють, тільки ревуть жалібно, немов чують близьку смерть господареву... Жалко кидати тих змалечку виплєканих воликів, тих вірних товаришів у дорозі, що так розуміють смуток і радощі хазяїнові... Кому то дістануться вони, хто то буде поганяти їх, як його не стане? А хто перекаже отцю-неньці про смерть їхнього сина, хто потішить бідну жінку, діточок дрібних? Хто поховає його у чужій сторононьці, де чужії люди?

Досить широко представлені в оповіданні односкладні речення, особливо безособові, інфінітивні, означено-особові, які відтворюють колорит розмовності, акцентують увагу на самій дії, передають напружений душевний стан людини, незалежність певного стану від волі особи, підкреслюють категоричність наказу («Сумно» «Хотіло б ся

пожити ще, надивитися на божу красу, поглянути хоч раз ще на рідне село, на близьку родину, – а треба вмерти.» «Пора вже й на нічліг стати.» «Пора! Пора рушати!» «Рушають.» «Не чуть гомону, наче душа розмовляє з степовою тишею...» «Душно так, млосно.» «Підпалити комиші!»).

Синтез однорідних членів речення з відокремленими з використанням метафоризації допомагає письменнику змалювати картини навколишнього світу з особливим ліризмом та емоційною виразністю, показати певне явище у його мінливості та різнобарв'ї:

Ясне сонце випливає на небо, зриває з землі темне запинало мороку, відкриває безкраю далечинь степу, вкритого росяною тирсою, позолочує високі могили, кида дивовижні тіні від чумацьких маж, вітає мальовничо розташований табір.

«... я чую, як пісня дужчає, здіймається вгору, перекочується могутнім грюкотом і гине тихим акордом у плюскоті зливи.»

Емоційність, афективність, поетичність мовлення посилюється у творі за допомогою незвичного порядку слів у реченні (інверсії), що сприяє відтворенню живих інтонацій і логічних наголошень художнього та розмовного стилю мовлення.

Тільки не спить чогось чумацький отаман... не спить, по табору ходить... Від буйного вітру, від ясного сонця змарніле обличчя його повито задумою й смутком. І хто його зна, яку думу дума чумацький отаман в степу серед ночі, чого немов журно йому, важенько на серці? Чи тим, що сторона чужая, далекая, чи то тим, що згадалась родина близькая, дружина вірная, а чи серце віщує якусь лиху пригуду в сьому степу широкому, необмеженому?

«Нагадує пісня й про здобичників диких, що з нетрів придорожніх, з комишів непролазних чигають на валку, готують у степу глухому криваву драму...»

Мовностилістичні засоби оповідання М. Коцюбинського «На крилах пісні» – це вияв національної специфіки української мови, її мелодійності і багатства, глибини виражальних можливостей, неперевершеної краси та емоційності українського слова.

Джерела та література:

1. Гребнюва Валентина. Світ звуків і барв у новелі М. Коцюбинського «Intermezzo» // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колеґіумах. – 2002. – № 2. – С. 46-52.
2. Гурбуз А. Специфіка творчого стилю М. Коцюбинського в контексті західноєвропейського літературного процесу // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 3. – С. 26-34.

3. Єрмакова С.Д. Мовні засоби характеристики персонажів у творах М. Коцюбинського // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 6. – С. 29-35.

4. Костенко М.О. Художня майстерність Михайла Коцюбинського. – Вид. 2-е доп. – К., 1969. – 271 с.

5. Коцюбинський М. На крилах пісні // Михайло Коцюбинський. Твори в шести томах. Том перший. – К., 1961. – С. 181-190.

6. Кузнецов Ю.Б. Поетика прози Михайла Коцюбинського. – К., 1989. – 271 с.

7. Масальський В.І. Мова і стиль творів М. Коцюбинського. – К., 1965. – 123 с.

8. Федоренко Є. Пошуки М. Коцюбинського-стиліста // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – Кн. I. – К., 1994. – С. 83-99.